

DÉLERDÉLYI ISKOLÁINK ÉS A ROMÁNSÁG

A ROMAN URALOM 1918 óta szünet nélkül tartó magyarságellenes támadásai legújabbán délerdélyi hitvallásos középiskoláinkat érték. A bezárt iskolák között van a nagyenyedi Bethlen-Kollégium főgimnáziuma és a bezárás veszélye fenyegeti a gyulafehérvári római katolikus főgimnáziumot is. Nehány hét múlva negyedszázada lesz annak, hogy a Kárpátokon túli Románia katonái bevonultak Erdély földjére s a meghozott legújabb intézkedések, úgy látszik, a jubiláris ünnepeket vannak hivatva előkészíteni. Huszonkét éven át az egész erdélyi magyarság vezetői s minden bizonnyal a Délerdélyben maradtak azóta is sűrűn emlegették az erdélyi román uralmat bevezető gyulafehérvári határozatokat, az azokban kifejezett széleskörű népjogokat és nemzetiségi kulturautonómiát. Ma már megállapíthatjuk, hogy *a gyulafehérvári határozatokban a románságra gyakorolt magyar művelődési és a közép-európai horizontú magyar politikai hatás utolsó sugara villant fel.* Az elteit huszonöt évi fejlődés megmutatta, hogy a gyulafehérvári örökséggel induló erdélyi románság értetlen maradt nemzettársai körében s maga is átalakulni kényszerült.

Ismeretes, hogy a román kormány bizonyos északerdélyi román kívánságok támogatása érdekében, politikai kényszerítő fegyverként hozta meg iskolabezáró határozatát. Kétségtelen azonban, hogy a végzés mögött mélyebb indokok fedezhetők fel. Hogy a napi politika hozzányulhatott ilyen évszázados magyar intézmények életéhez, annak előfeltétele egy olyan román szellemiség kialakulása és uralomra jutása, mely végképp szakított a román szellem minden erdélyi emlékével és elemével. Tudjuk, hogy a gyulafehérvári határozatokat, az összes románok egyesítésére vonatkozó első pont kivételével soha nem iktatta törvénybe a román törvényhozás, így hát azok soha nem voltak kötelező erejűek a román államvezetésre nézve. Legalább is forma és törvény szerint nem. Az egyedül állandó világhatalom: az erkölcsi törvények világrendje előtt azonban minden bizonnyal ma is törvényereje van az uralomra jutásuk pillanatában hozott határozatoknak, amiképpen a magyarsággal való kapcsolatukra minden időkből elhatározó és kényszerítő erejű lesz az, hogy Erdélyben a románság a magyar állam védelme alatt kapott a magasabb társadalmi fejlődésre lehetőséget és a magyar művelődés hatása alatt indult meg újkori művelődése. A huszonöt éves erdélyi román uralom minden szakasza arról tett bizonyosságot, hogy a románság nemcsak a magyarsággal helyezkedik szembe, hanem elutasít magától mindent, amit történeti értelemben nyugati-keresztyén szellemnek nevezhetünk, vagy egyetemes érvénnyel: nemzet-feletti szempontokat meghatározó erkölcsi rendnek. A Bethlen-Kollégium és társintézményeinek bezárása csak újabb lépés azon az úton, amelyen Erdélyben az 1918-as „felszabadulás”-sal elindultak. Azokat, akik ezen az úton járnak, nem Báthory István vagy

Bethlen Gábor európai horizontú és egyetemes célok szolgálatában álló, művelődési alkotásokkal minden erdélyi népnek javát szolgáló uralma lelkesíti, hanem oly célkitűzések, amelyeket a szűkkörű népi önzés és a szellem értékei ellen lázadó romboló szenvedély határoz meg.

A BEZART DÉLERDÉLYI ISKOLÁK KÖZÜL a több mint három évszázados *multra* visszatekintő, 1622-ben alapított Bethlen-Kollégium főgimnáziuma az első, amelyről meg kell emlékeznünk. A Bethlen-Kollégium, tudjuk, régóta kiemelt célpontja a román tömeggyűlöletnek. Talán az alapító fejedelem emlékéért, *akinek lelkében először fogalmazott meg a terv, hogy országa román népe javára lefordíttassa és közrebozsássa a teljes Szentírást*. De lehet, hogy azért is, mivel ebben az iskolában hatalmas és éppen azért vesztélyes várát láthatták az európai protestántizmusnak. Az erdélyi magyar reformátusság büszkesége, melynek szellemi képében részben van nemcsak az itt tanító és tanult erdélyi magyaroknak, hanem a hitsorsos Németországnak, Hollandiának, Svájcnak és Angliának is. Bethlen Gábor korának legkiválóbb német református tudósait hívta meg az iskola első professzoraiul s mintegy 100 esztendő múltán, az újjáépítés, a második alapítás az angol protestántizmus hathatós segítségével valósult meg. A románság első alkalommal 1848—49-ben írta be nevét a Bethlen-Kollégium történetébe. 1848 november 8-tól 1849 január 1-ig orlái román határőrök táboroztak a Kollégium épületében s e másfél hónap alatt veszett el a sok értékes levéltári és kézirati anyag, múzeális tárgy és mintegy 20.000 kötetet kitevő könyvtár, amit a Kollégium a tatár és labanc dúlások óta gyűjtött. A román granicsárok és a német katonaság elhagyni kényszerült a várost a magyar honvédség előnyomulása miatt. Ezt a közbeeső időt, a németek kivonulása és a magyar honvédség megérkezése között, használta fel az Enyed körül táborozó több mint 10.000 főnyi román népfölkelő tömeg, hogy 1849 január 8-án megrohanja a védtelen várost, lakosságát legyilkolja és házait felgyujtsa. A Kollégium diákjai és tanárai már előzőleg elmenekültek s így itt csak a felgyujtást kísérelték meg, mivel azonban a nagy épület nehezen fogott tüzet, minden szobában külön tüzet gyujtottak, hogy munkájuk biztosabban sikerüljön. Bologa Vasile, aki 1939-ben írott tanulmányában Nagyenyed elpusztítását stratégiai okokkal kívánja magyarázhatóvá tenni, kénytelen megállapítani: „Helyrehozhatatlan hiba volt, hogy abban a tűzözönben elégett az enyedi református Kollégium régi könyvtára is, amelyben sok nagyértékű könyv pusztulhatott el“. Az 1848/49-es pusztítás után felépült újra a Kollégium, új épülete is elkészült, ehhez azonban már fel kellett használni az 1711-ben gyűjtött nagyszegű s azóta állandó segélyforrásul szolgáló angol pénz utolsó részleteit is.

A világháború után Erdélyben berendezkedő román uralom újabb súlyos támadást vezet a Bethlen-Kollégium ellen. A magyarellenes román földreform végrehajtói első helyen gondolnak a Bethlen-Kollégiumnak a fejedelmi alapításból és a külföldi segélyből megmaradt vagyonára. Jellemző az a memorándum, amit 1919

őszén intézett ezzel kapcsolatban az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa a nagyszebeni román Kormányzótanácshoz: „Sajnálattal vagyunk kénytelenek megállapítani, hogy a földbirtok-reform rendelettvény tendenciája egyházunk teljes deposedálására és közvetve a kisajátítás alá vonandó ingatlanok hozadékából fenntartott évszázados kulturális intézmények életerejének megtörésére irányul. Fokozatosan érezzük ezt az irányzatosságot a végrehajtás azon jelenségében, mely az évekre terjedő kisajátítási munkákat kezdeményezési teréül éppen és első sorban a nagyenyedi Bethlen Kollégium vagyonát tűzte ki... Az enyedi Kollégium kisajátításra kijelölt ingatlanai nemzeti fejedelmek, áldozatkész hívek adományai, amelyeknek megtartását az angol presbiteriánusok vallásos buzgóságból eredő azon segélye tette lehetővé, amelyet évszázadokkal ez előtt Angliában gyűjtött össze a nagyemlékű Párizz-Pápai professzor. Érintésük azokat a szálakat tépi meg, amelyek a nagyenyedi Bethlen-Kollégiumot az angol presbiteri egyházzal kötik össze... Anglia a béke megkötéséig, ma még, forma szerint ellenségünk. De nemes ellenségünk, aki kulturánk, humanitárius intézményeink, vallásunk ellen hadat nem viselt. A román agrárreform intézkedéseit azonban iskolai és egyházi javainkkal szemben — sajnálattal — oly támadásnak kell tekintenünk, mely eddigelé minden harctól megkímélt területen veti el a megértés, az egymás mellett való békés együttműködés lehetőségét is kizáró ellentétek üszkét.“

Tudjuk, a memorándumnak s az erdélyi magyarság többi tiltakozásának sem lett eredménye. A Bethlen Kollégium birtoka éppen úgy elvételettet, mint a többi magyar egyházi és iskolai célt szolgáló birtok is. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának 1923. évi jelentése szerint a Bethlen-Kollégium vagyonából 6000 holdat sajátítottak ki, a birtokfosztás azonban itt sem állott meg, hanem a rákövetkező években még mintegy 4000 hold kisajátítására került sor.

A birtokkisajátítási eljárással egyidőben indult meg a Kollégium életének másféle zaklatása is. 1919 december 19-én vonult be a román hadsereg Nagyenyedre s 1920 elejéig összesen 207 napon át foglalta le az iskola épületeit. E beszállások hivatalos jelentések szerint mintegy 150.000 korona kárt eredményeztek s eredményezték az enyedi Diákemlék szétrombolását — „ismeretlen“ kezek által. A háborús idők elmúltával az enyedi iskola is annak a sorsnak volt részese, mely egyformán sújtotta minden erdélyi magyar egyházi iskolánkat: az évszázados, európai hírű iskolák a „magán-iskolák“ kényszerű kategóriájában végezték sokszorosan megnehezített munkájukat. Talán azt kell még hozzátennünk, hogy a magánoktatási törvényben kötelezőnek előírt nyilvánossági jog megszerzése az erdélyi református kollégiumok közül a Bethlen-Kollégiumnak csak utolsó sorban sikerült. Ma az enyedi kollégium öt tagozata közül a teológia, tanítóképző, gazdasági iskola és az elemi iskola még működik, „csak“ a főgimnázium van bezárva, a hivatalos leirat azonban hangsúlyozza, hogy a már bezárt iskolákkal szemben hozott határozat jelképes erejű s bármely pillanatban vonatkoztatható többi iskolánkra is.

ILYEN ÉRTELEMBEN FENYEGETI VESZÉLY a gyulafehérvári főgimnáziumot, mely az erdélyi magyar katolicizmusnak olyan központja és büszkesége, mint az enyedi kollégium az erdélyi reformátusságnak. Ezt az iskolát 1579-ben a lengyel királlyá választott nagy erdélyi fejedelem, Báthory István alapította, aki az erdélyi románság történetébe is kitörülhetetlenül beírta nevét azzal a tettel, hogy *ő engedélyezett első ízben törvényesen elismert országos egyházi szervezetet, egész Erdély románságát átfogó püspökséget az erdélyi ortodox román egyháznak. Báthory István rendelkezései biztosították először az erdélyi román keleti egyház szabadságát és vetették meg autonómiájának alapjait.* A Báthory István által alapított gyulafehérvári iskola első tanítói az Erdélybe jött magyar jezsuiták közül kerültek ki. Azok közül a jezsuiták közül, akik egyetemes katolikus missziójuk érdekében nemcsak a magyar területeken kezdtek dolgozni, hanem Karánsebes vidékének románjai között is, és fel van jegyezve róluk, hogy azon a vidéken románul prédikáltak híveik számára.

Míg az erdélyi reformáció arra törekedett, hogy külön iskolákban, de az iskolák közötti jó egyetértésben nevelje a magyar és a román ifjúságot, az erdélyi katolikus iskolák ugyanabban a keretben próbálták meg a századok folyamán mindkét nép ifjúságát nevelni. Az erdélyi katolikus iskoláknak ezért van különös történelmi jelentőségük a románság szempontjából is. A gyulafehérvári közép-fokú iskola, mely a Báthory-korszak kezdeménye után 1694-ben szerveződik újjá, az egész XVIII—XIX. századon át jelentős szerepet tölt be a románság művelődésében. 1781-től kezdve állnak pontos adatok annak eldöntésére, hogy kik tanultak a gyulafehérvári iskolákban. 1781-től 1895-ig 10.724 magyar ifjú mellett 3848 román (2008 görögkatolikus és 1840 görögkeleti) nevelődött ebben az intézetben. Ezek a számok és az ehhez hasonló adatok mutatják, hogy a magyarság nemcsak nagy országos tettekben, hanem a társadalom széles rétegeit átható szellemmel mindig úgy szolgálta a művelődés ügyét, hogy annak áldásai eljuthassanak ez ország minden fiához. Jellemző adat, hogy a gyulafehérvári iskola 1857-ben részben a római katolikus püspök kezdeményezésére, részben a tanári kar elhatározásából bevezeti fakultatív tárgyként a román nyelv tanítását s 1871-ben feliratban kéri a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a román nyelvből kapott jegyet tegye az általános minősítésre is kiható érvényűvé.

A román uralom évei gondoskodtak arról, hogy ez a helyzet gyökerestől megváltozzék. Nemcsak a román tanulók tiltattak ki a magyar egyházi iskolákból, hanem még a magyar nemzetiségű szülők gyermekei is csak különleges engedéllyel voltak felvehetők a magánoktatási törvény rendelkezései alapján. A román nyelvnek kötelező módon való oktatását, igaz, megvalósította a román állam, de oly módon, hogy az anyanyelven való tanítás lehetősége ment veszendőbe. A román kormány által *a múltban és a jelenben is oly sokszor hangsúlyozott „viszonosság“ azonban kétségtelenül nem.*

ezt, hanem például a magyar nyelvnek Balázsfalva iskoláiba való bevezetését írta volna elő.

A MAGYAR ÉS A ROMÁN ISKOLAPOLITIKA különbözőségeiről még inkább eltűnődhetünk, ha a harmadik délerdélyi magyar iskolaközpontnak, Brassónak a románsághoz való viszonyára fordítjuk tekintetünket. Brassó legrégebb magyar középiskolája a római katolikus főgimnázium, alapítói Felfalusi Kovács Antal plébános és Tusnádi Kovács Miklós püspök, egyik legelső tanára, majd mintegy 20 éven át igazgatója azonban román ember volt: a nasszódvidéki származású, Balázsfalván nevelkedett *Muresán Jakab*. Az iskola alapításának évében, 1837-ben került Brassóba s itt kiváló munkájával minden magyar katolikus vezetőnek megnyerte rokonszenvét. E fiatal iskola biztosította a román tanár existenciáját, kezdetben a plébános asztalának volt vendége, később fizetése rendeztetett s e hely tette lehetővé, hogy 1887-ben bekövetkezett haláláig egyik legnagyobb hatású vezetője legyen a brassói románságnak. A magyar középiskola igazgatója alapító tagja az Astrának, egyik első részvényese az Albinának, irányítója a brassói román nőegyesületnek. Résztvesz a brassói román gimnázium alapításában s Barițiu mellett a brassói román sajtónak egyik megalapítója, a híres „Gazeta de Transilvania“-nak 1849-től szerkesztője. Ha a nacionalizmus századában ilyen türelmes szellem hatott át egy akkor alakult magyar iskolát, nem lehet csodálkozni, hogy annak falai között is együtt tanult a magyar, német és román ifjúság. 1837-től 1896-ig 3779 magyar, 1466 német és 1062 román diákja volt a brassói középiskolának. Még csak azt sem lehet mondani, hogy a kényszerűség vitte ide a tanulni vágyó ifjakat, hiszen 1850-ben már román középiskola is működött Brassóban, hatalmas, szép épületben s ennek ellenére 1850—1870 között mintegy 500 román tanuló jár a katolikus iskolába.

A brassói román főgimnázium mellett érdemes egy pillanatra megállanunk. A világosi fegyverletételt követő évben létesül, minden bizonnyal azoknak az „érdemek“-nek a jutalmául, amelyeket a románság a szabadságharc folyamán a magyarok ellen végbevitt cselekedeteivel szerzett. A magyar kormány azonban semmiféle ressentimentet nem alkalmaz az iskolával szemben s az 1867 utáni állami költségvetések keretében rendszeresen felveszi a brassói román gimnázium évi 4000 forint-os segélyét, ami igen nagy összeg volt akkor, amikor tanulmányi célokra az egész országra csak 330.000 forint volt előirányozva. Később ez a segély is a román egyházaknak adott iskolai segély főösszegébe vétetett be s ismeretes, hogy e segélyek az 1913/1914. iskolai évben 1,880.000 koronát, 1917/18-ban 3,800.000 koronát tettek ki. Az ellentét kedvéért említjük meg, hogy az 1918 utáni román kormányok elzárkóztak a magyar felekezeti iskolák támogatása elől s csupán átmenetileg, pillanatnyi érdek diktálta elhatározásból adtak iskoláink számára segélyt három alkalommal: 1921-ben, 1929/30-ban és 1939-ben, a három alkalommal folyósított segélyek végösszege sem éri el azonban az 1,150.000 P-t.

AZ ISKOLASEGÉLY KÉRDÉSET helyénvaló éppen brassói iskoláinkkal kapcsolatban fölemlíteni. A kisebbségi sorsban iskoláink nemcsak nevelési téren, hanem a megélhetés területén is súlyos harcokat vívtak és nagy áldozatokra kényszerültek. A brassói római katolikus gimnázium helyzete is nehezzé vált a katolikus tanintézeteket fenntartó Státus vagyonának kisajátításával. Az Erdélyi Római Katolikus Státus vagyonából több mint 23.000 hold birtok kisajátítása után az erdélyi magyar katolikusság e történelmi iskola-fenntartó szerve az előtt a helyzet előtt állott, hogy középiskoláinak több mint felét kénytelen feladni. Három iskola fenntartását tudta vállalni: a csíkszeredaiét, a kolozsváriét és harmadiknak, sok tépő gond és viaskodás után, a székelyudvarhelyi mellett döntött. A gyulafehérvári iskolát a legsúlyosabb években püspöki segély mentette meg, a brassói főgimnázium terheit pedig átvállalta a brassói egyházközség. A kisebbségi évek alatt oly sokszor hősi módon megnyilatkozó nemzeti-egyházi áldozatvállalás teremtette meg művelődési intézményeink további fenntartásának lehetőségét. Dél-Erdélyben veszéllyel fenyegetett iskoláink felé ezért fordul ma annyi féltő aggodalommal minden erdélyi magyar, mert ezekbe az iskolákba nemcsak az elődök alapítványai, hanem a ma élők áldozatvállalása is beleépült.

A brassói református középiskolákról még hatványozottabb módon mondható el ugyanez. Brassóban a román hatalomátvételtől nem volt református iskola. Az állami iskoláknak a románok általi átvétele azonban megmozgatta a város református társadalmát s az egyház presbitériuma 1919 augusztus 25-én kimondta, hogy református elemi iskolát, polgári leányiskolát, fiu és leány felsőkereskedelmi iskolát és egyéves női kereskedelmi tanfolyamot kíván felállítani. E határozattal indult meg a brassói reformátusság nagyarányú kisebbségi alkotó munkája, melyben az eltelt két és fél évtized alatt nem állott be szünet egyetlen pillanatra sem. A meginduláskor nem állott a református egyház rendelkezésére más épület az egyházi tanácstermen kívül, csak a református elkészek leánygyermekének nevelésére szolgáló Szeretetház-internátusi épület. A kisebbségi sorsról oly sokszor megzengett összetartás, mint valós erő jelentkezett azonban ennél az elindulásnál. Az első iskolai években a római katolikus főgimnázium és a Brassói Magyar Dalárda adták át egyes helyiségeiket az új református iskoláknak s a kisebbségi sorsközösség szép példáját mutatva helyiségeket engedett át a szász Honterus-gimnázium nagyhírű igazgatója, A. Meschendörfer is, valamint a szász polgári leányiskola és belvárosi elemi iskola. Az új iskolák fenntartása teljesen a brassói egyházra hárult és sokat igyekeztek a társadalmi gyűjtés útján is előteremteni. Az első adakozók között a magyar nevek mellett ott láthattuk a brassói szászság vezetőit is (Czell F., Hesshaimer, Scherg, Seewald A. és mások). Brassó természetes hátvédjét alkotó háromszéki reformátusság is kivette részét az új iskolák fenntartásának gondjából, de túl sok volt ennyi terhet egyszerre vállalni s a sepsi református egyházmegeye ezért 1923-ban, majd 1927-ben azt kérte az

egyházkerületi közgyűléstől, hogy vegye át az iskolák közül a kereskedelmi fenntartásának terhét s gondoskodjék számára megfelelő telekről és épületről. Az egyházkerület azonban, amúgyis nehéz helyzetében, nem tudott e kérdésnek eleget tenni. A brassói iskolaalapító gyülekezet azonban nem hátrált meg s önerejéből gondoskodott az új intézményekről. 1927-ben elkészült az elemi iskola új épülete s 1935-ben a püspöki jelentés már arról számolhatott be a kerületi közgyűlésnek, hogy készen áll a kereskedelmi iskola új hajléka is.

Ma, amikor pillanatnyilag be van zárva a brassói leányalgimnázium és fiú-felsőkereskedelmi iskola (a leánytagozat a koedukáció megszüntetésével ki sem épülhetett), ez iskolák alapításának és megépítésének hősi munkájára gondolunk és annak a hitünknek adunk kifejezést, hogy ilyen társadalmi erővel szemben végső fokon eredménytelen marad minden külső támadás.

NAGYSZEBENBEN, a másik nagy szász városban, a római katolikus nőnevelés épített magának erős várat. A régebb óta fennálló német nyelven tanító Orsolya-zárda iskolája mellett a múlt század második felében jött létre a ferencendi nővérek vezetése alatt álló római katolikus tan- és nevelőintézet. Ennek az intézetnek a történetében mélyen megragadó az a gondviselészerű vonás, ahogyan felkészült a magyar uralom éveiben a kisebbségi sorsra. Magánkezdeményezésből született, alapítója Batthyány Júlia grófnő, Muntenuovo hercegné s az 1864-i alapítási év óta szüntelen nehézségek között, igazán csak az intézetet s az intézetben tanuló magyar katolikus leányifjúságot szolgáló vezetők, nevelők odaadó buzgóságából, áldozatából és azért vállalt személyi igénytelenségéből, hogy intézetük a legmagasabb szellemi és lelki igényeket is kielégíthesse, született meg e gyönyörű intézet, teljes modern felszereléssel. A román uralom kezdetén óvoda, elemi iskola, polgári leányiskola, felsőkereskedelmi, tanítónőképző és polgári iskolai tanárnőképző intézet működött itt a ferencendi nővérek vezetése alatt. A polgári iskolai tanárnőképző kivételével a többi tagozat meg tudott maradni a román uralom éveiben is, sőt a tagozatok mindegyike megkapta a nyilvánossági jogot. Évente 5—600 tanuló iratkozott be s a Státus-jelentésekben évente visszatérő megjegyzés mutatja helyzetét s azt a Gondviselést, amiről szólunk: „Hála Istennek az elmúlt években jól felszereltük intézetünket, gyűjteményeinket, könyvtárainkat, mert az újabb évek erre nem adtak volna lehetőséget“. A bécsi döntés után tovább bővült a szebeni iskola jelentősége: a nagyenyedi református tanítóképző lett a református és római katolikus tanítóképzés közös otthona, a nagy-szebeni ferences zárda pedig a római katolikus növendékek mellett neveli a református tanítónőjelölteket is. A legújabb hírek szerint az intézet egy részét a román katonaság foglalta le s a beszállítás következtében fellépett járvány miatt a román tanügyi hatóságok elrendelték az egész iskola bezárását.

MIKOR VÉGIGTEKINTÜNK megtámadott délerdélyi középiskoláink, kollégiumaink során, tudjuk azt, hogy nem egyedül vívják súlyos harcukat. Népiskoláink ugyanilyen helyzetben, a románság negyedszázada tartó és egyre erősödő támadásai közepette próbálják betölteni hivatásukat. Az intézmények mögött pedig ott él és küzd Délerdély félmilliónyi magyarsága, falusi és városi családok egyre nehezülő gondok között, egyre fenyegetettebb életben. A megtámadott iskolák kérdése felveti ma a délerdélyi magyarság minden problémáját s e kérdésekkel szembe kell néznie az egész magyarság minden felelős vezetőjének, de magának az egész nemzetnek is. A megoldás útjai és módjai nem tartoznak mireánk, de hangsúlyoznunk kell, hogy csak egy megoldás van: az, amely a délerdélyi magyar életnek nem egyik vagy másik oldalán teremt kompromisszumos életlehetőséget, hanem gyökeres fordulattal mindeniket megoldáshoz segíti.

A délerdélyi iskolakérdésnek azonban van mondanivalója nemcsak a magyarság, hanem a románság felé is. Délerdély magyar iskolái s a délerdélyi magyar iskolákat létrehozó magyar szellem a multban és a közelmultban is testvéri támogatást nyújtott az erdélyi román iskolázásnak és művelődésnek. Nem érdemként emlegetjük, hiszen ez a magyar nemzeti szellemet meghatározó és uralma alatt tartó egyetemes keresztyén szellemből következő természetes szolgálat volt csupán s a hivatáshoz való hűség nem érdem, legfeljebb bizonyágtétel a hivatásban és a szolgálatokban megtestesülő szellem mellett. E bizonyágtévőket el lehet némítani, meg lehet alázni és be lehet zárni, de ha él az a szellem, amely létrehozta és fenntartotta őket, annak hatalma elől nem lehet kitérni és büntetését nem lehet kikerülni. A legújabb intézkedések betetőzik azt a román irányzatot, mely el kíván törölni mindent, ami magyar, még akkor is, ha a magyar forma mögött egyetemes tartalom, örök szellemi hatalom él. E magatartásból következő szellemi és erkölcsi romlásért a jövő előtt minden felelősség ennek a román irányzatnak a megteremtőit, vezetőit terheli. A magyar kulturális misszió multbeli sok jószándékú kezdeményezése, a magyar művelődési intézmények kisebbségi áldozatvállalása nem tudott új román szellemet kialakítani, úgy látszik, hogy a történelem sokkal hatalmasabb bizonyágtévőinek kell eljönniök, hogy megvalósíthassák a román nép olyan átnevelését, amelyben felismeri a szellem örök hatalmát és sérthetetlen jogait.

JUHÁSZ ISTVAN